

Az „áruló” Károlyi Sándor

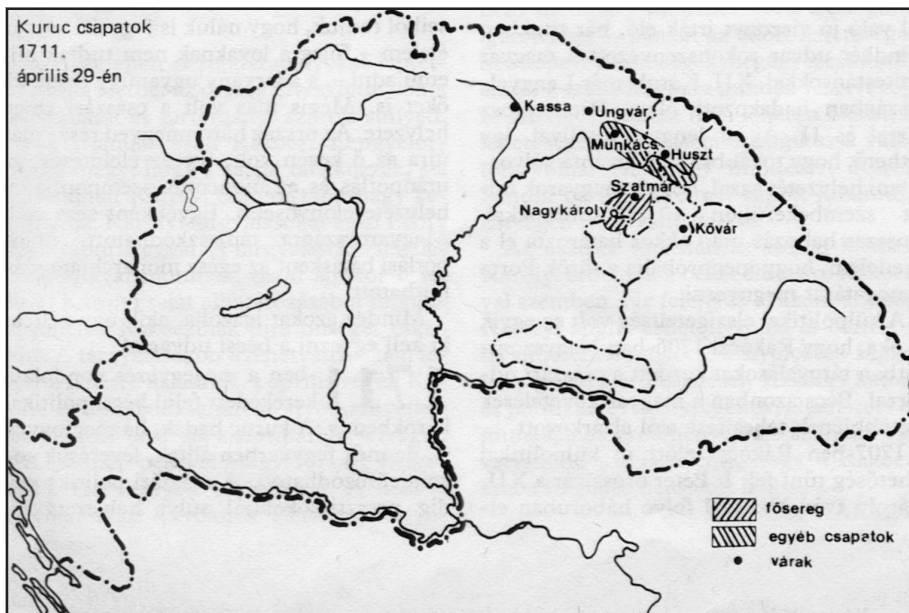
Közvéleményünkben napjainkban is fel-felbukkan az a nézet, hogy II. Rákóczi Ferenc hadainak főparancsnoka, Károlyi Sándor áruló volt. Egyéni érdekből, a bécsi udvartól kapott jutalom elnyerése érdekében vette rá a kuruc sereget, hogy a majtényi síkon letegye a fegyvert a császár-király megbízottai előtt. Ha 1711. április 29-én nem köti meg a fejedelem hozzájárulása nélkül a szatmári békét – mondja ugyanez a felfogás –, Rákóczi külső segítséggel megfordíthatta volna a hadiszerencsét.

Árulás következménye volt-e a szatmári béke, amely elgáncsolta a magyar lehetőségek kibontakozását, vagy a történelmi kényszerűség szülte? Hogy a kérdésre válaszolhassunk, tekintsük át a Rákóczi-szabadságharc külpolitikai történetét.

Rákóczi kezdettől fogva világosan látta, hogy a másfél évszázados török uralom és a törökkel folytatott háborúk során meggyöngyült, elpusztult Magyarország ereje önmagában nem elegendő a Habsburgoktól való elszakadás kivívására.

Ezért első perctől kezdve arra törekedett, hogy politikai, sőt katonai segítséget szerezzen.

A katonai támadás időpontja 1703-ban kitűnően volt megválasztva: a spanyol örökségért vívott harc európai háborúba torkollt, mely igénybe vette a Habsburgok teljes katonai erejét. Magyarországról az olaszországi és Rajnai hadszínterekre vezényelték a katonaság nagyobb részét – ezért is járhatott 1703 nyarán a kuruc támadás olyan gyors sikerrel. A spanyol örökösödési háború diplomáciai téren is kedvező helyzetet teremtett a szabadságharc számára. Európa nyugati része két táborra szakadt: egyik oldalon állt Franciaország, az akkori Európa leghatalmasabb állama, igaz, csaknem egyedül, csupán a bajor választó, Portugália, a savoyai herceg és a kölni érsek szövetségében. A másik oldalon a Habsburgok, akkor Ausztria és a német birodalom urai, továbbá szövetségesként a francia hegemoniától rettegő tengeri hatalmak, Hollandia és Anglia. Az erők ilyen csoportosulása szinte magától kínálta egy francia-magyar együttműködés lehetőségét.

Egy vödör víz

avagy találkozásaim az „árulókkal”

„1974. július 24-én délután a keresztet a feliratával a kapu felé félrehúzával találtam, 2 koszorúmat letépték, eldobták, a virágokat elvitték, az egyik mécsesstartót is letörték. A keresztet helyére visszahúztam. Kevéssé tépázott egyik koszorúmat ismét a keresztre tettem. Azóta azt is eltűntették, a keresztet újból elhúzták, de felirata ellenkezőleg van. A javításhoz szükséges állványzat még, mindig elbontásra vár, a képen látjuk ezt.

Sírgyalázás miatt – ismeretlen tettes ellen – a feljelentés a VIII. Ker. Rendőrkapitányságnál van. Ezt a fényképet Naszlady Sándor munkatárs készítette 1974. X. hó elején. A névtábla alján nagybetűvel valósággal bevészte a tudatlan aljas: „ÁRULÓ.”

Görgei Artúr honvédtábornok, a szabadságharc volt honvédelmi minisztere síremlékének sorsáról jegyezte fel mindezt a fenti fénykép hátuljára Nagy Sándor (ma már nyugdíjas) vízügyi tisztviselő. Hatévi hadifogság után hazatérve, Debrecenből Pestre költözve, 1952-ben passzióból kezdett behatóan foglalkozni Görgeivel, felfigyelve azokra az „igazságtalanságokra” – ahogy mondja –, ame-

Folytatás a 13. oldalon

Egy vödör víz

Folytatás a 3. oldalról

lyek 1848–49-es szabadságharcunk hőseit illetik a történészek és a sajtó részéről. Görgei sírját is így kutatta fel, amely még a '70-es években is romos állapotban volt. Vitt a temetőbe rozsdamarót, festéket, hogy a sír vaskeresztjét lefesse, kicserélte a névtáblát tartó törött csavarokat. A temető egyik alkalmazottjában – mint kiderült, tanult ember, volt katonatiszt – megmozdult a „hazafias érzés”. Megmozdultak benne az isten tudja milyen, iskolában tanult, vagy tán valamilyen gyorstollú publicista, netán történész előadásából hallott Görgei-átkok. Nekiesett a sírnak. A nemzeti harc azonban prózai közjátékba fulladt: a sírok felett húzódo boltozaton dolgozó munkások „egy vödör vízzel nyakon önték” a buzgólkodó sírmestert.

Egy vödör víz. A történész lapozgatja a szerény Bulcsú utcai egyszobás lakásban a nyolcvanon felüli, élénk gondolkodású „szakártól” kézbe kapott jegyzeteket, képeket, harminc esztendő gyűjtőmunkájának eredményét. Hallgatja a képekhez fűzött megjegyzéseket az elpusztult, újra fel nem állított Görgeiszoborról, utcaelnevezésekről. S nem érti, honnan a vízügyi szakembert évtizedekig hajtó erő a szívós történetbúvárkodáshoz. Majd benne – a kutatóban – is megindulnak a személyes emlékek.

1966. Első tudományos dolgozatait írva – a múlt századi történetírás természetéről – találkozott a központi történész folyóirat, a Századok szerkesztőjének, Thaly Kálmánnak felszólításával: nevezetnek el minden tágas, fényes utca kurucokról, és szűk, sötét az labancokról. Ha mosolyogtatónak is, de magától érteződőnek látszott minden előtte, hiszen idősebb kutatótársai, a kuruc kor és a Görgei-kérdés historiográfusai már tényanyagot is bemutatják: az 1867. évi kiegyezés körüli viták felmelegítették a Habsburg-ellenes harcok történetének – így a kuruc kornak – vitakérdéseit is. És az aktuális politikai harcoknak a történelem hősei lettek áldozatai. A bécsi udvarral történő kiegyezést szükségesnek mondó politikai álláspont 1867-ben idézte az 1849. augusztus 13-i világosi fegyverletételt, mondván, a kiegyezésnek előtörténete ott kezdődik. Míg a kiegyezés elleniek idézték a nagy emigránst, Kossuthot, aki elmenekülve az országból, Görgeit árulónak titulálta, s azt állította, hogy harcunk a belső árulás miatt bukott el. S néztek arra a Kossuthra, aki az

1867. évi kiegyezést is elítélte. A kiegyezési korszak fél évszázados történetében, 1867–1918 között, Kossuth és Görgei politikai szimbólumok maradtak a Monarchia két része közötti vitákban. A függetlenségi pártiak nagyobb önállóságot akartak a jelenben és idézték a múltból Kossuthot, árulózták Görgeit. Míg akik a közös Monarchia áldásait bizonygatták a jelenben, kötelességüknek érezték szembeszállni a Kossuth-kultusszal és menteni Görgeit. És ez határozta meg a történetírók és a történeti közgondolkodást irányító értelmiségi középíretek felfogását is. Azt a felfogást, amelyet az ekkor kibomló hírlapirodalom, a kiterjeszkedő értelmiségi-tisztviselői egyletek, társulatok teljesítettek ki. Nem szólva most a honvédegyletekről, amelyek – mint a mindenkori volt harcosok korporációi – melegágyai lettek az utólagos hősködésnek, a harc megszépítésének. A harcnak, amely nem az ellenség ereje, a mi gyengeségünk miatt, hanem csak azért bukott el, mert azt „elárulták”. A kultusz és ellenkultusz mindenkori ártalmait a történeti értékelésre. – És ebben az időben talál rá a történetírás és a publicisztika a 150 évvel korábbi Rákóczi–Károlyi „ellentét”-re: a függetlenségért az emigrációban (Kossuthhoz hasonlóan) kitartó Rákóczi és az otthon maradt hadvezér; Károlyi (Görgeihez hasonló) „árulása” közötti ellentétre. Noha még nem tártuk fel elég pontossággal, mikor ragasztotta a történetírás a szatmári békét 1711-ben megkötő kuruc generálisra, Károlyi Sándorra az árulás bélyegét, de tény, hogy az egyébként nagyon is függetlenségi szemléletű Horváth Mihály, Kossuth emigráns minisztere, a múlt század legnagyobb magyar történetírója – ki Görgei árulása mellett nyilatkozott – Károlyiról nem beszélt még így. Az 1867 és 1711 közti párhuzam azonban a kiegyezést követő években már élt mind az emigráns Kossuth környezetében, mind az itthoni történetírásban. Kossuth Ferenc már 1867 novemberében a kiegyezés ellen így nyilatkozik: „ezen összeolvadás ellen küzdöttek őseink 350 éven át.” S a másik oldalon a kiegyezéspárti Thaly Kálmán is úgy tekintett 1867-re, mint amely meg egyezést a történelem egyszer már – 1711-ben – létrehozta. A derék függetlenségi párti Márki Sándor azután Rákóczi-könyvében már nyíltan megfogalmazza a történetietlen egybevetést: a kuruc felkelés és 1848–49 között a párhuzam oly erős, hogy azt is mondhatjuk: Rákóczi szelleme beleköltözött Kossuth

Lajosba, Széchenyi Pálé Széchenyi Istvánba, Károlyi Sándoré pedig Görgei Artúrba. A történelem példatár volt, ahonnan a mindenkori politikai harci programokhoz emeltek ki mozgósításra alkalmas példákat.

1976. A történetírás történetének tanulmányozása fordította a figyelmet a történetírást „használó” közönség, illetve a társadalom-szintű történeti gondolkodás tanulmányozására. Egy vödör víz! Függetlenségi harcok, „árulók” értékelése különböző szinteken. Kezüket intón emelő, kimért vagy indulatos történészek írásröportjai a temetőmunkások szintjén egy vödör víz formájában jelennek meg. Jegyzetek tudományos apparátus nélkül. Hogy a nép, a dolgozó osztályok nem folytattak történettudományos búvárkodásokat a múlt században, s a mi századunkban sem, az bizonyos. Hiszen a múlt században jelentős részük írni, olvasni sem tudott. Vajon igaz-e tehát a gyermekkorunkban, az 1950-es években halott hivatkozás arra, hogy a nép Rákóczi emlékét, Kossuth emlékét őrizte – no és persze az „árulókat” megvetette? És ha igaz lenne, akkor vajon ebben nem annak a rétegnek gondolati lenyomatát kellene keresni, amelyik réteg a népszerű ponyvákat, újságcikkeket, könnyen szavalható versikéket írta a múlt században, formázta a köztéri szobrokat a múlt század végétől? Vagy amelyik írta a történelmi példatárakat felvonultató politikai broszúrákat a hozzánk közel eső korokban? És egyáltalán, igazat tápláltak-e a modern „tömegkommunikáció” minden gondolkodást elöntő csatornáiba? Vajon nem arról van-e szó, mint ahogy „a nép nevében” jelszóval oly sokszor visszaéltek már a múlt század pártpolitikai harcai óta: mi, jobban mondva elődeink teremtettek történeti mítoszokat, jelen politikához szabott történelmi hősokeket, eredményes propagandával (és kötelező iskolai oktatással is) mélyre sulykolták azokat, s amikor visszahalljuk őket, akkor azt mondjuk: ez a nép hangja?

1979. Tanulmányban kellett összefoglalni a közgondolkodás – tehát a nem szaktudományos gondolkodás – történeti elemeiről a történészi véleményt. Próba-fúrások: köztéri szobrok, de mindenképp előtt utcanévek. Megdöbentő statisztika a váltógazdaságról 1906-tól napjainkig: az éppen uralmon levő rendszer államfői, ideológiai szentjei (a szó szoros értelmében vett szentek), majd felgyorsult korszakunkban a pártpolitikai harcok napi (évi) küzdelmeihez igazított utca-

elnevezés-rendszer. A századforduló óta állandóak: a Kossuth-, a Rákóczi-szobrok, utcák. De hát ki az a magyar történész, aki kétségbe vonná e két óriás méltó voltát a nemzeti emlékezetbe vésésre? Senki. De – és e miatt a kérdés miért maradt ki az utcanév-elemzés végül is a tanulmányból – ki az a magyar történész, aki fel merné tenni a kérdést: ma, amikor a szaktudomány rég túljutott az „áruló – nem áruló” kérdésfeltevésen, látjuk Károlyi, de még inkább Görgei valós történelmi szerepét, hol van az az icikepicike utca vagy emlékezés-lehetőség, amelyet a harcaink elbukását tudomásul vevő s a bukásig együttarcoló vezetőink talán – most, 1985-ben sem írja le kérdőjel nélkül a történész – megérdemelnének? Ha egyáltalán elfogadjuk a hagyományéltetésnek ezt a – ma már harcias utódok és rokonok befolyásának is kitett – utcaelnevezés-rendszerét. A tanulmányból a kérdés is kimaradt. És további, de ma már megkerülhetetlennek látszó kérdések is.

A Monarchia 1918. évi felbomlása után a közjogi kérdés, a Habsburg örökös tartományok és Magyarország közötti viták lekerülnek a napirendről. Természetesen. Az „áruló” Görgei és a függetlenségi szimbólum Kossuth, de még inkább a Rákóczi és Károlyi Sándor szembeállítások túldimenzionáltságai, a valós különbségek politikai manipulációi lassan háttérbe szorulni látszottak a történelmi gondolkodásból is. Vajon miért erősödnek fel ezek ismét a felszabadulás utáni történetírásunkban? S miért hatnak még ma is ránk bénítóan? Talán azért, mert az 1961 óta 11 kiadást (!) megért új Magyar Lexikonban még mindig a következő értéktételek olvashatók: Károlyi Sándor: „A szabadságharc ügyének elárulásáért hatalmas birtokokat és grófi rangot kapott.” Görgei Artúr: „Noha az uralkodó osztályok reálpolitikusnak igyekeztek feltüntetni Kossuthtal szemben, a haladó magyar közvélemény mindig árulónak tartotta.”

A személyes, a múlt kutatói évekből merített emlékek állította kérdésekre, melyeket egy nyugdíjas szakmán kívüli 1952-ben ébredt „igazságérzete” keltett először, a válaszokat talán egy most készülő monográfia vázlatának áttekintése adhatja.

VÁZLAT

1949. február 1. A politikai történetből ismeretes: miután a két munkáspárt, a kommunista és a szociáldemokrata párt

egyesülése 1948 nyarán megtörtént, a más pártok megmaradt töredékeit a Magyar Függetlenségi Népfrontban kívánja a Párt egyesíteni. Az Országos Kongresszuson Rákosi Máttyás beszédéből: „amiért hiába küzdöttek Rákóczi kurucjai, Kossuth honvédei, az 1919-es forradalom vöröskatonái, azoknak a céloknak elérését most a történelem tette lehetővé.”

Március 11. Közeledik március 15., a nemzeti ünnep. A Szabad Nép közli a Magyar Függetlenségi Népfront március 15-i felhívását. Idézve Kossuth, Petőfi, Táncsics nevét, 1848–49 a jelenre vonatkozó tanulságait, így fogalmaz: Száz év múltán a magyar nép előtt már sok tekintetben új feladatok állnak. Ma a nyugati imperialistákkal szemben kell megvédenünk a nemzet függetlenségét...” A párt lapjában már a megelőző hetekben cikkek a február 8-án életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt reakciós primásokról, Mindszentyről, aki mögött Rákosi beszéde (március 6.) szerint egy Vatikánból eredő reakciós katolikus államszövetség létrehozásának terve állott (Bajorország, Ausztria, Magyarország), benne egy „Habsburg légió” szereplésével. Az egyik következő szám (március 13.) már arról ír, hogy a Habsburg birodalmat amerikai támogatással kívánták helyreállítani. (Szabad Nép január 6.: „Mindszenty elárulta hazánkat, újabb háborút akart.”) A március 15-i szám „Március 15 – harc a függetlenségért” c. vezércikke azután kimondja: „1848 örökségéből ma 1849 tavasza a legelevenebb... A nemzetközi reakció ellen vívott függetlenségi harc.” Mivel „az imperialisták az elnyomásnak ezekkel az élő jelképeivel (a Habsburgokkal) szövetkeznek, hogy népünk nyakára ültessék azokat a zsarnokokat, akik ellen 400 éven át harcoltunk.” A bukás oka 1849-ben a kedvezőtlen nemzetközi helyzet volt. Néhány nap múlva, március 19-én, közzétették a NATO-szerződés szövegét a Szabad Nép első oldalán. *A hidegháború a két táborra szakadt világ között tetőfokára hágott. A felszámolt nem marxista pártok tömegeit felhevített honvédő hagyományokkal igyekezett a propaganda „nemzeti egységbe” szőlítani.*

Március. A sajtóban a nemzeti egység hirdetése mellett óriási kampány bontakozik ki a „kulákok” elleni harcról. Egy idézet csak a sok közül a kulákról (Szabad Nép, március 10.): „Le kell lepelnünk és éleznünk az ellene folytatott harcot” – hivatkoznak Rákosi Máttyás beszédére.

Magyaráztaként: 1948. június 19–27. között a szocialista országok munkás-

pártjai által 1947-ben létrehívott *Tájékoztató Iroda a jugoszláv pártot elítéli, többek között azért, mert az a népfrontot előnyben részesíti a párttal szemben, tagadja, hogy az osztályharc a szocializmus során éleződik és nem akarja elfogadni a mezőgazdaságban a kollektivizálás szükségességét.*

A március 13-i fentebb idézett Szabad Nép a most megalakult Népfront különbségét az 1944-ben létrehozott Függetlenségi Fronttól abban látja: ebben már nem lesz benne az osztályellenség, és „a demokrácia ellenségeinek aknamunkáját könnyítő pártversengés”.

Történelmi összefoglaló munkából ismert tény: a Népfrontot a Rákosi-vezetés az 1949 májusára kiírt választások kedvéért „üzemeltette”, mint a nemzeti egység intézményét. Miután a májusi választásokon a szavazatok 71%-át az MDP kapta, a Népfrontbizottságokat elhalódtatták. Majd csak 1953. március végén, J. V. Sztálin halála után, az újabb országgyűlési választások előtt próbálkoznak a Népfront életre keltésével. Eredménytelenül.

Március 13–15. Miközben a függetlenségi harc hagyományainak aktuális mozgósítása folyik a hidegháborús nemzetközi helyzetben, az „osztályharc éleződésének” jelszava a nem szocialista elemek „kiszorítását” is fedi adminisztratív eszközökkel (kulákliták, a régi értelmiségiek elleni vádaskodások stb.). Ezekben a napokban jelenik meg a magyar történelmi publicisztikában – szintén a párt központi lapjában, a Szabad Népből – a munkásmozgalmon belüli „árulók” elítélése. S ezek az „árulók” a „jobboldali és centrista”, majd a kampány során általában a szociáldemokraták lesznek. A két – folytatásban megjelent – támadást nyitó cikk címe: „A jobboldali szociáldemokraták szerepe az 1919-es proletárforradalomban”. Kiindulva abból, hogy hibás volt 1919-ben a két párt egyesülése, s hibás, hogy a szakszervezetek maradtak a pártélet alapjai, s nem tisztították meg előbb a szociáldemokraták sorait. A „nyíltan munkásáruló” Peyer, Vanézák stb. jobboldali vezetők mellett „nem kevésbé kártékony szerepet vittek ... a centrista munkásvezetők” (Kun Zsigmondról van szó). Ezek harcot folytatnak a kapitalisták vagyonának megmentéséért és szabotálták „a szocialista termelést”: Kiderül: „nem csak akadályt képeztek, hanem ők voltak ... az ellenforradalom legjelentősebb szervezett ereje, amely méghozzá a szovjet kormányban foglalt helyet”. Ezek azt a taktikát választják: „A Tanácsköztársaságot belülről, alattomban, lépérsről lépésre aláásni.”

Magyarázat: A Moszkvából hazajött kommunisták vezetői, – így a fentebbi szövegek szerzői is – jól ismerték a munkásmozgalmon belül a szociáldemokratizmus-ellenességnek, a mozgalom másik, reformista szárnya leárlózásának hagyományait. A hagyomány az 1919 utáni időkhöz, a Komintern létrejöttéhez, az új (kommunista nemzetközi mozgalom) és a hagyományos mozgalom (szociáldemokrácia) viszonyának kialakításához kötődik. A magyar Kun Béla a Kominternen belül egyik legharcosabb ellensége a szociáldemokratáknak. Kun Béla a Tanácsköztársaság leverése után kalandos körülmények között emigrációba, Moszkvába érkezik. 1920-ban brosúrárt ír „Forradalomról forradalomra” címmel. Mondatok a műből: „A szociáldemokraták voltak, akik az antant 30 ezüstpénzének reményében júdásai lettek a nemzetközi proletárforradalomnak... A fehérterror zászlóvivői: a peyerek, a miakitsok... A proletariátus eme nyílt és álarckutát újra felöltött árulói...” Ismeretes: a Kominternben Zinovjev – akihez Kun Béla nagyon közel állt – már 1924-ben beszél a „szociálfasztikáról”. A nemzetközi szociáldemokrácia elleni támadás – nem téve különbséget a szociáldemokratizmuson belül – odáig megy, hogy J. V. Sztálin 1927-ben kijelenti: „Nem lehet a kapitalizmussal végezni, ha nem végzünk a szociáldemokratizmussal a munkásmozgalomban.” Zinovjev már „nem él”, majd Kun Béla is „meghal”, amikor Sztálinnak az osztályharc éleződéséről alkotott felfogásába tökéletesen illeszkedik a mozgalom belső árulóit keresni és megtalálni. Noha a Komintern VII. kongresszusán (1935) elfogadott népfrempolitika háttérbe szorította a szociáldemokrácia elleni harcok jelszavakat, 1947-ben a hidegháborús hangulatban ez ismét felerősödik. 1947 szeptemberében a *Tájékoztató Iroda ki-mondja*, hogy a jobboldali szociáldemokrácia áruló politikáját az ellenség felhasználhatja.

1949. március 27-én az új Történelmi Társulat elnöki megnyitójára. A főkérdés az új, marxista szellemben a történetírást irányítani akaró tudománypolitikai vezetés számára: leleplezni a Horthy-rendszer történetírását. A sok érv közül az egyik: 1919 után „megindult a magyar nemzet nyílt árulóinak a rehabilitálása Pálffy Jánostól és Károlyi Sándortól kezdve Görgeiig”. (A monográfia kidolgozásakor utalás arra, hogy ez a program milyen sok pozitív elemet is tartalmazott, vagyis a marxizmus hadállásai egészében

erősödtek. Kétségbevonhatatlan.) A munkásárulók megtalálása után tehát következik az árulók „visszakeresése” a magyar történelemben, illetve a régi függetlenségi párti hagyomány felelevenítése.

Vagyis paradoxon: *a magyar polgári történeti gondolkodás nagy retrográd hagyományát, a nemzeti történelem hősíre és árulóira bontását, a munkásmozgalmon belüli „árulók” keresésén edződött publicisztika élesíti fel.* És azt is, hogy a több évszázaddal ezelőtti történelmi erőket mai aktualitással próbálja mozgósítani. Az 1949-ig majd félszáz ezer példányt megért több kiadású brosúrában amikor a Párt mintegy alaptéziseit fogalmazza meg a magyar történelemtől, akkor az „árulók” még a volt uralkodó osztályok. A bukás oka 1711-ben „a nagybirtokos arisztokrácia”, amely „Júdásként eladta hazáját és nemzetét”, 1848–49-ben szintén az arisztokrácia. 1918–19-ben pedig „a magyar uralkodó osztályok hazaárulásáról” olvashatunk a minden történésznek, propagandistának alapelveket adó füzetben.) Most, 1949-ben azután az árulókat a történetírás már *a saját táboron belül* találja meg. *A belső árulók sorába először a mozgalmon belüli „árulók”, a szociáldemokraták, majd a nemzeti történelem szabadságharcainak békekötői (Károlyi Sándor, Görgei Artúr), a „nemzeti árulók” sorolódnak.* Sőt általánosságban is megfogalmazódik (március 13.), mit is jelent az áruló: már nem az ellenünk a másik táborba áttámaszkodókat, hanem akik „opportunisták, kishitűek, megalkuvók”.

És ezután a politikában a „belső árulók” elleni küzdelem és a történeti publicisztikában a „nemzeti történelem árulóinak” fel-felmutogatása szinte párhuzamosan folyik. És ahogy az előbbieket a jelen harcainkban a „legnagyobb veszélyt” jelentik, úgy ez utóbbiak lesznek immáron függetlenségi harcaink bukásának okai is. (A monográfia kidolgozásakor a szövegbe illeszteni arról is mondatokat, hogy a szocializmus építése természetesen ekkor is haladt előre. Kétségbevonhatatlan.)

1949. március 30. Letartóztatják Rajk Lászlót és néhány kommunista – az itthoni mozgalomból származó – vezetőt.

Szeptember 30. A Nagybudapesti Pártaktíván Rákosi Máttyás a Rajk-ügy tanulságaiként levonja a következtetést: „Fokozni kell az éberséget!” Az ellenség most a pártba igyekszik befurakodni, ezért ott kell keresni mindenütt, ahol a

pártnak vagy a demokráciának nehézségei támadnak, az objektív okok mellett számba kell venni az ellenség munkáját.”

Október 6. A Szabad Nép közli a Történelmi Társulat első őszi ülésén „a szabadságharc bukásának okairól” elhangzott előadás egyik részletét, éppen azt, amelyik Görgei Artúrral foglalkozik, „Görgey a szabadságharc árulója” címmel. Néhány, a szerkesztőség által kiemelt mondat: „Az árulás nem Világosnál született meg, hanem szinte végigkísérte az egész szabadságharcot.” „Végezetül valóságos kelepcebe, csapdába vezeti seregét Világosnál, előre megállapított területre, melyet a cári csapatok körülálltak.”

1950. április 25. Szakasits Árpádot, az Elnöki Tanács elnökét, a hazai baloldali szociáldemokrata mozgalom korábbi népszerű vezérét letartóztatják, életfogytiglani börtönre ítélik. Ries Istvánt, majd Marosán Györgyöt, Vajda Imrét is letartóztatják. (Közben a belügyminiszter – Kádár János – lemond miniszterségéről.) Rákosi Máttyás, 1950. június 17-i beszédéből: „Szólnom kell a jobboldali szociáldemokratákról, akiknek régi bűneit a népi demokrácia eddig nem kérte számon, és akik emiatt felbátorodtak s most, amikor az imperialista háborús gyűjtőgatók hangosabban csörtetik kardjukat, újra mozgolódnak.” Ők voltak pedig „Horthynak és reakciójának ... helytartói a munkásság között.” Majd kiderül: „ők azok, akik lazítják a fegyelmet, növelik a selejtet, tanácsokkal látják el és bátorítják a normalizatókat, a bércsalókat, a táppénzcsalókat, terjesztik az ellenség rémhíreit, igyekeznek aláásni a dolgozók munkáját.”

Századok 1950. 1–4. száma 1951. évi impresszummal jelenik meg, benne a szociáldemokrácia áruló szerepét részletesen kifejtő cikk, „A Bethlen–Peyerpaktum”. A Rákosi mondat az osztályharc éleződéséről, a szaktörténetest vezető alapvető elv, hosszan idézve. „Ismeretes, hogy a magyar szociáldemokrácia áruló vezetőinek milyen nagy szerepük volt a Magyarországi Tanácsköztársaság megdöntésében. Befurakodva a tanácskormány vezető funkcióiba, mindent elkövettek, hogy gyengítsék és aláássák a munkásosztály uralmát...” A cikk mottója: „Nem lehet a kapitalizmussal végezni, ha nem végzünk a szociáldemokratizmussal a munkásmozgalomban. Sztálin”

1951. február 25. Az MDP II. kongresszusán Rákosi Máttyás beszámolójában: az osztályharc élesedik, „mert a

szocialista építés terjedése miatt az ellenség egyre szűkebb területre szorul és egyre elkeseredettebben védi azt, ami még megmaradt számára.”

1951. május közepe: A felszabadulás előtti itthoni kommunista mozgalom vezetői közül letartóztatják Kádár János volt belügyminisztert, Kállai Gyula volt külügyminisztert, Losonczy Géza volt államtitkárt, Donáth Ferencet, Újhelyi Szilárdot.

1951. Megjelenik az MDP Központi Előadó Irodájának 7. számú füzeté, címe: „A Kommunista Pártok harca az osztály-ellenség behatolási kísérletei ellen.” Kiderül, hogy az imperialisták „külön erre a célra kiképzett embereket csempésznek a munkásmozgalomba”. Az árulók között az első helyen a szociáldemokraták állnak. Megtudjuk, hogy a felszabadulás után „a Magyar Szociáldemokrata Párt vezetősége – kevés kivétellel – az amerikai imperialisták kémeiből, ügynökeiből állt”. Az árulók között a második helyen „Tito trockista bandája”. Az 1945 előtti történelmi előzmény: a trockizmus, „a német fasizmus, a Gestapo, a japán kém-szervezet fiókkügynökségévé vált trockisták áruló szerepe.” Megtudjuk: a Rajk banda Titoék révén akart behatolni a népi demokráciákba; Rajkot, aki kötelezvényt írt alá Horthyéknak 1931-ben, hogy besúgó lesz, 1940-ben Franciaországban beszervezte a Gestapo, majd 1945 után átveszik – ahogy Jugoszláviában is a két világháború közötti besúgókat először a fasiszták, majd az amerikaiak vették át – az amerikaiak. Mindez példázta, hogy a kiélesedett helyzetben a behatolás veszélye mily nagy. – És az előadást kiegészítő korreferátumból megtudjuk: a két háború közötti hazai kommunista mozgalom frakciókra esett, felsorolja a frakciókat, akik mind „liquidátorok, renegátok, rendőrspiclik és... ezek által részben félrevezetett jóhiszemű munkások” voltak.

1949–1952. És eközben folyik (az 1948–49. évi centenáriumi ünnepek folytatásaként) Kossuth Lajos születése 150. évfordulójának előkészítése (1952). Az Emlékkönyvben külön tanulmány íródik a belső ellenség elleni harcról, „Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen” címmel. „Görgei áruló volt” – szögezi le. „A forradalmak története mindenütt az árulás többféle válfaját ismeri. Nemcsak az ellenséggel való közvetlen szövetkezést, a leplezetlen, nyílt árulás példáit, hanem az árulásnak a másik válfaját is: a forradalom táborán

belül leplezetten fellépő, gyáva-ságból, kishitűségből, ingadozásból fakadó árulást. Sőt, mi több, az összes forradalmak, így a magyar 48-as forradalomnak a története is azt példázta, hogy a belülről, mérséklő „oppozíció” formájában fellépő, *a forradalom hatalmi szervein belül magát megfészkelő árulás, a forradalom belső alapjait aláásó alattomos, kártevő tevékenység az árulásnak a veszedelmesebb fajtája.*” A mának szóló tanulság: Kossuthnak „reakció, a bitang belső ellenség, a hazaárulók” ellen kifejtett erőfeszítéseinek tisztelettel és hálával áldozunk. „Ezeket az erőfeszítéseket megszívlelni, tanulásaiból okulni a mi nemzedékünk szent kötelessége.” És ha nem is „szent kötelesség”-ből, de az *akkori kultúrpolitika és ideológiai élet parancsoló normatívái miatt, a legszélesebb körhöz szóló történeti munkák, a tankönyvek meg is szívlelték ezt a történetpolitikai tanulságot.*

1949–1953. 1951. április 4-én aláírt előszóval megjelenik (1952-ben először, majd 1953-ban másodszor) a két éve készülő „A magyar nép története. Rövid áttekintés” című, a legszélesebb közönségnek készült történeti mű. A könyv az 1952-ben bevezetett új középiskolai tankönyvek magyar történeti fejezeteit tartalmazza. Szabadság- és forradalmi harcaink történetének beállításai – természetesen – a vezető ideológustörténet-szek alapvetéseit követik. A „Rákóczi-szabadságharc értékelése” c. fejezetben Rákosi- idézet, mondván: „Rákosi elvtárs adta meg beszédében történelmünk szabadságküzdemeinek értékelését”. Ennek szellemében a mai elődök, Rákóczi kurucainak ellenképe: „Károlyi Sándor és társai”, „az áruló urak”, akik eladták „Magyarország önállóságát”; megjelenik 1848–49-nél az áruló Görgei – tegyük hozzá: a Szabad Nép idézeteknél – enyhébb hangsúllyal. 1919-nél pedig ez áll: „a külső és belső ellenforradalmárok összefogása az áruló szociáldemokrata vezetőkkel, aláasta a magyar nép uralmát”. Azután a felszabadulás utáni fejezetekben ismét egy – immár jól ismert – belső ellenség: „Az amerikai imperialisták és Tito útmutatásai szerint cselekedtek a Magyar Dolgozók Pártjába beépült Rajk és társai is Magyarországon, amikor meg akarták dönteni népköztársaságukat...” (A középiskolai tankönyvek az ’50-es évek végén íródó újabb tankönyvek bevezetéséig forgalomban voltak, az ugyanilyen felfogásban készült általános iskolai könyvek némelyike a középiskolásokat sok-sok évvel túlélte.)

*

A vázlat átböngészése után már többet megérteni véltünk, vajon meg nem fogalmazottan is miért kelt fel 1952-ben, egy élete delén levő vízügyi szakember „igazságérzete” éppen a Görgei-kérdésben (egy látszólag csakis szaktudományos kérdésben)? Visszatéve a „K”, a „G”, a „P”-betűs lexikonköteteket a polcra, összerakva a tervezett monográfia-vázlat jegyzeteinket, az első jegyzetkötegre még ráírtuk: Bevezetőben elmondani: e tankönyveket természetesen nem használjuk ma már, a korabeli broszúrákat, újságokat történészek is elvéve veszik kézbe. De vajon hányan szereztük az ilyen szellemű tankönyvekből, könyvekből első benyomásainkat? És hányan szerezték éppen a népi demokrácia első tudatosan képzett, felkészített káder-generációjából ilyen történeti-politikai alapokon társadalomtudományi műveltségüket? És azonosították azzal az új társadalomszemlélettel, a marxizmust? És vajon a gazdasági-politikai-társadalmi aprómunka társadalmat fenntartó végzése közben gondolunk-e arra, hogy megvizsgáljuk ismereteink genezisét, s ha kell, felülvizsgáljuk azokat? Felfogásunk változásai – gondolkodásunk változásai a társadalomról – követik-e megfelelő ütemben a gazdasági-politikai gyakorlatunk változásait? Ezt kutatni már nem csak történészi feladat...

Egy vödör víz! Néprajzkutatók fogják majd a Görgei-hagyomány „népben” élését alaposan feltárni – bizonyára! Történészek vitatják máris Görgei vagy netán Kossuth hibáit, történészi módon; hiszen belátják: nincs ma már hibátlan hősök és gaz árulók példatárát kívánó kultúrpolitika. Várospolitikusok és a politikai propagandát irányítók figyelnek majd arra: mennyire káros a hagyományörzésben a „kizárásos történet szemlélet” érvényesülése. S áll talán ugyanazon téren egymással szemben a valamikori vitapartnerek (akár egy Kossuth és Görgei, akár mások) emlékműve. Nemzeti átkainkon búsongók is talán elhiszik, hogy nem „nemzeti tulajdonságaink”-ból, hanem nagyon is mindig konkrét történelmi helyzetekből sarjadt az, hogy történelmünk folyamán „nekünk árulók kelletek”. Politológusok vizsgálhatják: a történeti kultuszok–ellenkultuszok mennyire egyfajta jelen-politika termékei voltak. S rámutathatnak: a régi kultuszos történet-szemlélet felszámolása csak a régi politika maradványainak felszámolása révén következhet be – bizonyára.

GLATZ FERENC